

Woonhuis van de fam. Pikkemaat aan de Ganzenmarkt 11

Foto: okt. 2004

Achterzijde van het pand Pikkemaat aan de Bergstraat

Foto: okt. 2004

Een huis aan de Bergstraat

Er is aan de rechterkant van de Grotestraat een zijstraatje, waar de wandelaar gemakkelijk aan voorbij gaat. Met de ingang naast de hervormde pastorie, loopt het tussen de huizen door om aan het eind een bijna doodlopend pad te worden. Wij hebben het over de Bergstraat, vroeger zelfs de grens van Ootmarsum, want daar achter lagen de grachten en wallen.

Waar niet verder gegaan kan worden ligt een groot boerderijachtig huis met een opvallende gevel. Parallel aan de Bergstraat loopt de Ganzenmarkt waar wij bij huisnummer 11 de achterzijde van dit huis zien.

Het is één van de oudste huizen van Ootmarsum en zeer de moeite waard om er meer over te weten.

Bouwhistorie

In de loop van jaren heeft het veel bewoners gehad, die ieder op hun beurt veranderingen en verbouwingen aanbrachten. Dit werd voor een deel bepaald door nieuwerwetse opvattingen, maar had ook te maken met ambacht, beroep en woonbestemming.

Rondom de 17^e/18^e eeuw bestond het huis uit een dragende houtconstructie, met 6 ankerbalkgebinten (dwarselementen). Elk gebint bestond uit een verticale balk (gebintstijl of post) waarin op enige afstand van het boven einde de horizontale balk (ankerbalk) was aangebracht. De verticale stijlen waren door horizontaal houtwerk in vakken verdeeld. De vakken waren binnenin verticaal gevuld met dikke takken of staken waartussen vlechtwerk was aangebracht. Daaroverheen was leem met mest gestreken zodanig, dat er een solide opvulling zowel binnen als buiten ontstond.

Begin 18^e eeuw werd de vulling van leem vervangen door baksteen. De bovengevel aan de Ganzenmarkt en aan de Bergstraat bestond uit verticaal plankwerk, zoals dit nu bij het huis Ganzenmarkt nr 21 te zien is.¹

Een historische bouwstudie van G.Berends over huizen van akkerburgers² (paalburgers) geeft een plattegrondje waarbij het huis bestaat uit 6 gebinten of anders gezegd, elke zijmuur had 6 stijlen of posten.³

Een kleine uitbouw aan de zijde van de Ganzenmarkt is zichtbaar. De bovenkamer aan de zijde van de Bergstraat werd pas later aan het huis gebouwd. Deze komt wel voor op de kadasterkaart van 1829. (Kad. nr.780)

¹ Zie ook de stadsplattegrond van de landmeter J.G.Dröghorn uit het begin van de 18^e eeuw.

² Boeren die binnen de stad woonden maar buiten de stad hun land hadden.

³ Zie publicatie van G.Berends bij litt.overzicht.

Op deze kaart is te zien dat de gevel aan de Ganzenmarkt nog niet veranderd is.

Teruggaande in de tijd lijkt de conclusie juist, dat omtrent einde 18^e eeuw – begin 19^e eeuw de bovenkamer is aangebouwd. Ingrijpende veranderingen aan het huis hadden plaats omtrent 1879. Zowel de gevel aan de Ganzenmarkt als de gevel aan de Bergstraat werd gewijzigd. De uitbouw aan de achterzijde (Ganzenmarkt) werd in de nieuwe gevel ingebouwd en de houten voorgevel verdween om plaats te maken voor een welvende gevel.

Het aangebouwde dakstuk is goed te zien als men het huis bekijkt vanaf pand Ganzenmarkt nr.7. De grote inrijdeuren of niendeuren bleven aanwezig. Aan de zijde van de Bergstraat (verder genoemd voorzijde) werd

Ganzenmarkt begin 20ste eeuw Het hoge pand links is Ganzenmarkt nr. 11.

de gevel veranderd met in de top een merkwaardige verfraaiing. De deur naar buiten verdween en maakte plaats voor een raam. Ook in het metselwerk rondom de ramen is versiering aangebracht en in de bovengevel een gemetselde cirkel met daarboven de zo even genoemde merkwaardige verfraaiing als een aparte constructie. Het is een zogenaamde makelaar⁴ die

⁴ Een makelaar is een rechtopstaande stijl staande op de bovenste bebalking, waaromheen de spits wordt gebouwd.

aan beide zijden versierd is met gestileerde spiralen die men hier weinig tegenkomt, maar wel in Friesland en zij zouden een zinnebeeldige betekenis hebben. Het is kennelijk de bedoeling geweest om de zolder op den duur ook bewoonbaar te maken. Dit is echter niet gebeurd want tot de verbouw en restauratie in 1979 bleef het gevaarlijk om er over heen te lopen.

De bovenkamer werd met een stal verlengd tot over een klein deel van de Bergstraat. Dit zal, veronderstellen wij, gebeurd zijn toen ook de Bergstraat door de bouw van een schuur achter het pand Ottenhof (later Pikkemaat) afgesloten werd. Wellicht omstreeks 1900?

Algehele restauratie van het pand vond plaats in het jaar 1979. Het pand was al eerder op de Monumentenlijst geplaatst. Bij deze restauratie werd door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg een aantal foto's gemaakt, die een indruk geven hoe het huis er voorheen van binnen en buiten er uitzag.

Een waterput was gelegen buiten tegen de bovenkamer aan. Van hieruit kon water opgepompt worden.

Hoe het huis vroeger ingedeeld was blijft gissen. Bij bestudering van de plattegrond van architect Ben Veldboer van 1979, die aanwezig is in het archief van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, lijkt het huis vroeger, vóór 1700, kleiner te zijn geweest.

Dit is af te leiden uit het gebintwerk en de plaats van de posten binnen het huis. Tussen het huis en het belendende pand was een vrij brede doorgang. Later is het aan die kant verbreed. Er rest nu nog een heel smal gangetje.

Een reconstructie van de indeling en het interieur uit de periode vóór 1960 probeerden wij te achterhalen door gesprekken te voeren met vroegere bewoners en omwonenden.

Het huis van binnen

Via de Ganzenmarkt gaven de brede niendeuren toegang tot de deel die geplaveid was met Bentheimerzandsteen. Links en rechts naast de deel lagen kamers, die naderhand verhuurd werden. Wellicht werden deze ruimten omtrent 1820 en daarna nog gebruikt als schoenmakerswerkplaats.

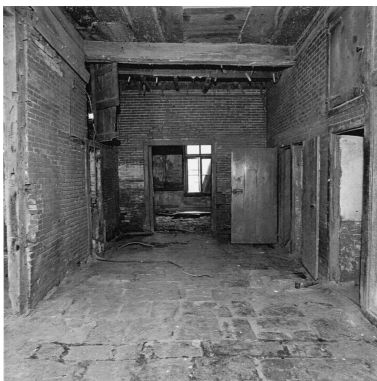
Een trap aan de rechterzijde gaf toegang tot de zolder waarin lange tijd het slopgat⁵ zat.

De deel, waar ook gekookt kon worden was afgesloten door een muur waarin een mooie met glaswerk versierde deur zat. Via deze deur kwamen men in de grote woonkeuken. Hier kon ook gekookt worden, waarbij de rook afgevoerd werd door een lange pijp naar de schoorsteen. De schouw was betegeld met mooie tegeltjes die er later uitgebikt zijn. De deelmuur

⁵ De opening in de zoldering waar het graan of hooi naar boven werd opgestoken.

begrenste een opkamer met bedsteden, die via een trapje uit de woonkeuken werd bereikt. De opkamer was al vroeg aanwezig volgens de plattegrond, getekend door de heer Berends.⁶ Daaronder lag een kelder met een Bentheimerzandstenen vloer. Aan de andere zijde van de woonkeuken tegenover de opkamer lag nog een slaapkamer met daarnaast twee ingebouwde kasten.

Een deur vanuit de woonkeuken gaf toegang tot de bovenkamer⁷, die ook een buiteningang had. De bovenkamer had o.a. een slaapkamer, een toilet, een gangetje en een kleine deel. Het overige gedeelte gaf via een gang toegang tot de koeienstal, die later uitgebouwd werd. Naderhand werd hier ook hooi opgeslagen. Het was een heel gemanoeuvree om de geladen wagens het smalle straatje in te krijgen.

Interieur vóór de restauratie.

Foto's: Rijksdienst v/d Monumentenzorg Zeist

Omstreeks 1979 vond een ingrijpende verbouwing plaats.⁸ Een gedeelte van het pand aan de zijde van de Ganzenmarkt was tot dan verhuurd en gebruikt als meubelwerkplaats. Deze ruimte werd verbouwd tot een zelfstandig appartement met enkele kamers. Het voorhuis, bovenkamer en stal werden verbouwd tot een dubbele woning en aangepast aan de moderne woonopvatting. Met behoud van het oorspronkelijke karakter slaagde de architect erin het huis een meer hedendaagse bestemming te geven. Tot nu werd aandacht geschonken aan bouw en verbouw van het huis. Uiteraard hebben ook de bewoners hun aandeel gehad in de bewoning .

⁶ Zie litt.lijst.

⁷ Ook wel lijftuchthuis genoemd.

⁸ Verbouw had plaats o.l.v.architect B.Veldboer.

De bewoners

Wie waren dat?

Vanaf begin 19^e eeuw kon hun spoor terug gevonden worden. De oudste kadasterkaart vertelt dat in 1829 het huis bewoond werd door schoenmaker Gerrit ter Horst.⁹ Een schoenmaker van toen kan niet vergeleken worden met zijn hedendaagse collega. Gerrit, die het vak van zijn vader leerde, vervaardigde zelf de gehele schoen, aangepast aan de wensen van de klant. Worden nu schoenen fabrieksmatig gemaakt, toen deed men alles zelf. Het leer kwam veelal ook uit Ootmarsum. Leden van de familie ter Horst waren leerlooiers.¹⁰

Hoewel Ootmarsum stad was, waren veel bewoners tot ver in de 19^e en 20^e eeuw nog agrarisch georiënteerd. Anders gezegd, naast het uitoefenen van een ambacht (beroep) waren zij halve boeren. Buiten de wallen had men akker- en weidegrond en gaarden. Het vee werd in de stal bij het huis ondergebracht. Zeker had bijna elk gezin een eigen varken. Pluimvee, zoals kippen en ganzen, liep gewoon op straat. Het hooi en andere producten van het land werden in huis opgeslagen. Veel burgers hadden een paard. Het bovenstaande gold ook voor Gerrit ter Horst.

Grondbezit

Volgens kadastrale opgaven had hij de volgende gronden:

- In de Groote Maten o.a. percelen van 36/ 37 en 13 are.
- op de Kersberg,
- op de Mos (Mors) ,
- op de Binnenes,
- in de Kotte.

In de stad had hij nog enkele gaarden (kleine tuintjes). Min of meer kon men zichzelf van alles voorzien. Zijn nakomelingen erfden veelal deze landerijen, verkochten of kochten percelen. Op deze wijze bleef lange tijd veel grond in de familie.

Na de dood van Gerrit op 13 augustus 1851, zette zijn zoon Hermannus Lambertus¹¹ de schoenmakerij voort. Herman was net als zijn vader akkerburger, zijn ambacht was echter schoenmaker. Voor het werk op het land was er hulp, terwijl in de schoenmakerij jongens waren om het vak te leren. Gezien vanuit de bouwgeschiedenis, hebben de ter Horsten in die tijd goed kunnen rondkomen.

⁹ Geboren in 1781. Vader was Lambertus ter Horst. Gerrit gehuwd in 1811 met Elisabeth Elferink. Gerrit overleed in 1851. Lambertus was ook schoenmaker en maakte deel uit van het gilde.

¹⁰ Een deel van de oude stadsgracht werd gebruikt om huiden in het water te looien.

¹¹ Hermannus L., geboren in 1813 , huwde in 1840 Aleida Vinke en overleed in 1886.

In de tweede helft van de 19^e eeuw werd, zoals wij in het voorgaande zagen, het huis ingrijpend verbouwd! Opvolger Herman en zijn vrouw Aleida Vinke hadden zes kinderen, drie meisjes en drie jongens. Van de meisjes willen wij Johanna Lamberta Elisabeth¹² noemen, omdat door haar een andere familie in het huis kwam.

*De fam. Veldman voor hun boerderij aan de Ganzenmarkt.
Vlnr.: Nats Hulsink, onbekend, Bernard van Benthem (knecht bij Veldman),
Sina Veldman-Kuiphuis met op de arm haar dochtertje Lies, Bernard Veldman en
Zoon Bertus Veldman.*

Familie Veldman

Door haar huwelijk met Johannes Matheus Veldman te Denekamp in 1869, werd zij inwoonster van Denekamp. Uit dit huwelijk werd op 24 januari 1878 in Denekamp Johannes Matheus Veldman geboren. Johan had zin in het boerenwerk en ging op 14-jarige leeftijd bij zijn ooms en tantes van moederszijde in het huis aan de Ganzenmarkt werken. Twee van zijn ooms hielden zich tot aan hun dood voornamelijk bezig met de schoenmakerij; Johan nam vooral het boerenwerk over. In 1920 trouwde hij in Ootmarsum met Gefemia Gezina Kuiphuis uit Tubbergen. Johan boerde goed. Zijn

¹² Johanna Lamberta E. geboren in 1845 te Ootmarsum, huwde in 1869 en overleed te Denekamp in 1900.

veestapel oogstte veel bewondering. Toen hij op achtenzeventigjarige leeftijd overleed, bleven zijn zoons het bedrijf nog een aantal jaren voortzetten al was het met een teruglopend rendement.

Verkoop

Al eerder was er in 1953 grond verkocht. Met de verkoop van de boerderij aan de familie Silderhuis in 1959 werd echter een belangrijke periode afgesloten! Spoedig daarna werd het huis weer doorverkocht, nu aan de familie Pikkemaat. Door de algehele restauratie¹³ en verbouw in 1979/1980 kreeg het gehele pand de bestemming van woonhuis.

Herinnering

Het uiterlijk van het huis aan de achterzijde (Ganzenmarkt) en aan de voorzijde (Bergstraat) houdt een **herinnering vast aan Ootmarsum in vroeger eeuwen!**

Met speciale dank aan Mevrouw E. Hesselink-Veldman en Mevrouw M. Nijland-Steinmeijer.

Bronnen

- Gesprekken met mevrouw Pikkemaat, de heer J. Schulten en de heer A. Jansen.
- Gemeente Dinkelland, Archief Bouwzaken te Weerselo.
- Gemeente Dinkelland, Oudarchief Gemeente Ootmarsum en Archief Gemeente Denekamp te Denekamp.
- Rijksdienst voor de Monumentenzorg, afdeling archief en documentatie te Zeist.

Literatuur

Hagens, H., Boerderijen in Twente, Stichting Matrijs, Utrecht 1992.

Heemskerck Düker van, W.F., Zinnebeelden in Nederland, Uitgeverij Hamer Amsterdam. 1941.

Hesselink-v.d.Riet, M.L.M., De bouw van de Twentse boerderij, Matrijs Utrecht.

Jans, J., Landelijke bouwkunst in Oost-Nederland, Enschede 1967.

Bericht über die Tagung in Bentheim-Zwolle 12- 15.9.1972. Arbeitskreis für Hausforschung e.v. Münster i.W. Warendorferstrasse 25. Zie hierin artikel G.Berends.

¹³ Onder toezicht van Monumentenzorg.